

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Багратіон-Мухранська К.В. (Київ, Україна)

До питання про казкову та реальну топонімію в українській та шотландській літературній творчості (на основі роману Генрі Лайона Олді «Нам тут жити» та баладного циклу В. Скотта «Томас Римач»)

Статтю присвячено короткому компаративному аналізу казкової та реальної топонімії у баладах про Томаса Римача Вальтера Скотта та у романі Генрі Лайона Олді «Нам тут жити». З'ясування взаємодії елементів триєдності – «фольклор-література – історія» як типового явища, притаманного багатьом культурам, все більше входить до наукового обігу, відкриває нові можливості для глибокого розуміння менталітету та загальноєвропейських цінностей. Тому питання дослідження антиномії "історія–вигадка" на матеріалі літературної творчості є цікавою темою для вивчення.

Ключові слова: художній текст, казка та реальна топонімія, Томаса Римач, Генрі Лайон Олді літературна творчість.

Статья посвящена короткому компаративному анализу сказочной и реальной топонимии в балладах о Томасе Римаче в романе Генри Лайона Олди «Нам тут жить». Выяснение взаимодействия элементов триединства – «фольклор – литература – история» как типичного явления, присущего многим культурам, все более входит в научный оборот, открывает новые возможности для глубокого понимания менталитета и общеевропейских ценностей. Поэтому вопрос исследования антиномии "история–выдумка" на материале литературного творчества является интересной темой для изучения.

Ключевые слова: художественный текст, сказочная и реальная топонимия, Томас Римач, Генри Лайон Олди, литературное творчество.

The article is dedicated to the short comparative analysis of fictional and real toponymy in ballads about Thomas the Rhymer by Walter Scott and literary heritage of Henry Lion Oldy (namely the novel “We are to live here”). The research of “history-fiction” antinomy, done on the basis of artist’s literary works, reflects «folklore – literature – history» triumvirate as and opens the new scientific horizons for deeper mentality and European values understanding.

Key words: literary text, fictional and real toponymy, Thomas the Rhymer, Walter Scott, Henry Lion Oldy, literary creativity.

Постановка проблеми: Враховуючи важливість проблеми розуміння художнього тексту, у даній статті здійснюється порівняльний аналіз казкової та реальної топонімії у баладах про Томаса Римача Вальтера Скотта та у романі Генрі Лайона Олді «Нам тут жити».

Аналіз останніх досліджень: Впродовж століть світ пізнається крізь призму творчого світосприйняття її письменників, вагомий вклад котрих у розуміння менталітету та ствердження загальнолюдських цінностей важко переоцінити. Поєднання фольклору та історії є домінуючим елементом у творчості такого

відомого і, на перший погляд, досконально вивченого письменника як Вальтер Скотт. З'ясування взаємодії елементів триєдності "фольклор–література–історія" як типового явища, притаманного багатьом культурам, все більше входить до наукового обігу. Як ми неодноразово зазначали у наших попередніх дослідженнях, воно втілюється у роботах А.Аклан, П.Будівського, О.Веселовського, М.Пазяка, Б.Путілова, І.Франка та багатьох інших. Герої, події, казкова топонімія пізнього епосу органічно поєднуються із реальними історичними фактами і тому дуже часто претендують на беззаперечну історичну достовірність. Відомо, що події, що відбуваються у пізньому епосі, одночасно реальні і умовні. Тому дослідник Б.Путілов у своїй книжці "Героїчний епос та дійсність" стверджує, що зрозуміти справжній зміст і значення персонажів та подій можна лише піддавши твори всебічному компаративному аналізу.

Мета: в даній статті ми піддаємо короткому компаративному аналізу обрані художні твори Вальтера Скотта та сучасних українських письменників Дмитра Громова та Олега Ладигенського (відомі як Генрі Лайона Олді). Особливу увагу ми приділяємо топонімічним творам. На нашу думку вони представляють надзвичайно великий і різноманітний за тематичним наповненням, поетичним вираженням пласт, який охоплює широку сферу народних знань.

Збором і поширенням зразків топонімічної народної прози займалося чимало науковців. Леся Українка писала про потребу знати "пахощі епохи", які виразно відчуваються у перлинах народної творчості [1]. У кожному Українському та Шотландському селі можна почути оповіді про місця, у назвах яких зберігся відбиток історії. Проведене нами дослідження дозволяє поглибити вивчення міфосвідомості, як специфічної архетипічної системи, що може використовуватися як базовий інформаційно-свідомісний рівень з метою розуміння реального та відображеного факту (пізнання міфологічного світу силою уяви, як вищої функції розуму). Частково тому, що вивчення власних географічних назв сприяє висвітленню важливих явищ історії народу та його мови, забезпечить ширше використання цих даних в навчально-виховній роботі, може бути цікавим для роботи державних органів та організацій, спонукає до підготовки та укладання топонімічних словників, довідників, атласів і т.п. Та все ж у переважній більшості тому, що народна творчість є особливим явищем у суспільному житті. Можливо, для цього треба сприймати її не як "інформайні догмати", що застигли на сторінках старовинних видань, а як творчий процес, що викликає до життя певні жанри, які є необхідними в той чи інший момент історичного розвитку суспільства.

Повертаючись до теми нашого дослідження, завзначимо, що на шляху осучаснення старовинних шотландських фольклорних пам'яток народної творчості зустрічаємо багато цікавих та несподіваних інтерпретацій, трансформацій у художньої творчості та запозичень шотландського фольклорного надбання. Проте найоригінальнішою, на нашу думку, виявилася та, що належить сучасним українським письменникам-фантастам. Так Сергій Лук'яненко зробив Томаса Римача одним із головних героїв свого роману "Остання Варта", у романі

Хома Лермонт — вищий світлий маг, голова Нічної Варти Шотландії. Однак найбільшого впливу образу прославленого барда зазнала творчість романістів Дмитра Громова та Олега Ладиженського, що виступають під псевдонімом Генрі Лайона Олді. Ці два харківчанина відомі далеко за межами України, зокрема вони були визнані найкращими європейськими письменниками-фантастами 2006 року. Персонаж Томас Бінорі — поет, королівський радник та провидець повністю списаний з Томаса Римача з'являється в усіх творах письменників, що були об'єднані у цикл “Фентезі”. Найяскравіше він “вимальовується” в останньому романі під назвою “Гарпія”. Проте, українські письменники запозичили не лише героїв шотландського фольклору для створення власних образів а і принцип поєднання казкової та реальної топонімії із єдиною відмінністю: погляд Вальтера Скотта звернений на романтизацію минулого та наближення історичних реалій минувшини до сучасного читача тоді як Генрі Лайон Олді відправляє нас у майбутнє. Прикладом такого твору є роман-пересторога “Нам Туг Житиї”, що вийшов у 1998. Це книга про альтернативний, пост-апокаліптичний Харків недалекого майбутнього, де реальність звичайна почала мутувати в реальність міфологічну. Роман являє собою спробу поглянути на Україну Містичну, “хімерну”, Україну 20 століття з у її містами-мегаполісами так, як ніхто ще не намагався. Існує точка зору що, не без допомоги наших письменників і кінематографістів, ми досі асоціюємо “Україну Містичну” із селом. Отже, вона, подекуди, залишається такою ж, як у часи Квітки-Основ'яненка й Гоголя. Але це не зовсім так! Нині Україна — країна міст, зокрема мегаполісів, що породили зовсім інший тип сучасного українця. Тому містика стала іншою, ввібравши, безумовно, старі традиції. У книзі Генрі Лайон Олді органічно поєднується словянська демонологія, древню грецькі міфи із суто християнськими та кельтськими уявленнями про навколiшній світ. Повертаючись до питання про казкову та реальну топонімію необхідно зауважити, що Харківяни Дмитро Громов та Олег Ладиженський переносять події у рідне місто. Зокрема, апокаліпсис розпочинається із реально існуючої центральної вулиці Харкова: *Немедленно! В городе погром! На Сумской! Поняла? Шеф уехал, дозвониться не могу! Ноги в руки, мчись, принимай решение! Я к "сагайдачникам", они, болваны, с выходом тянут!* [2]. Крім того як і у своїх попередніх творах Генрі Лайона Олді забудовує реально існуючі вулиці фантастичними інститутами та організаціями: *Через неделю приглашают меня на Космическую 28, в этот самый Прим, (Институт прикладной мифологии) к трем часам дня. Попросили рукопись почитать — дескать, знают, что я в часы досуга литературкой баблоюсь, и намереваются издать. Ничего, что не попрофилю, ничего, что у них не издательство, зато лицензия есть* [3]. Фантастичні сюжети і мотиви, які можна зустріти у творах цих письменників майже не мають національної специфіки. Однак Скотт та Генрі Лайона Олді майстерно забарвлює ці доволі нейтральні сюжети національним та місцевим колоритом. Тому він передусім локалізує дію. Ця локалізація є не лише топографічною, оскільки описи місцевості у багатьох

випадках передбачають розвиток сюжету. В основу сюжету «Томас Римач», ключової балади збірки "Пісні менестрелів шотландського прикордоння" були покладені шотландські фольклорні джерела про відомого барда, який мав ще ім'я Томас з Ерсилдуна, та про багатьох казкових створінь: ельфів, фей та інших традиційних персонажів європейської народної творчості. Незважаючи на легендарний, часом фантастичний ореол, який огортає Томаса Римача, це була реальна історична постать. За свідченнями багатьох істориків та архівних документів він жив приблизно між 1220 та 1297 роками, переживши двох шотландських королів. Тому цілком можливо, що Томас був насправді свідком багатьох дуже значущих історичних подій. Великий бард та пророк був, до того ж, знатним землевласником. Згідно із старовинними шотландськими переказами, він жив у високій Башті Ерлів, побудованій Ерлами Марчами, потім Лордами Ерсилдунськими коло поселення Ерсилдун, округ Мерс, графство Бервік, яке колись слугувало резиденцією шотландським королям. Саме через назву поселення, до речі, Томаса називали Ерсилдун, Пізніше, завдяки надзвичайному поетичному дару, він отримав ще одне прізвисько – Римач. "Томасі Римачі", окрім знакового містечка Беннокберн та моста через ріку Твід, письменник згадує безверхий і старий кам'яний хрест, що часто зустрічається у фольклорних творах і котрий, за легендою, повинен був сховати під собою гори саксонських тіл, тобто автор також збагачує їх атрибутами, характерними для суто фольклорного простору. Дослідження, яке було зроблене нами у 2007 році довело, що два відомих фольклорних персонажів – Томас Римач та Тем Лін могли мати спільний історичний прототипа відтак балади, які були їм присвячені, мають спільну топоніміку. Якщо вірити дослідникам шотландської народної творчості, Вальтеру Скотту прислужилися принаймні 39 головних версій балад власне про Тема Ліна. Причому назва казкових та реальних топонімій дуже часто збігаються. Цікавий факт: ліс Каттерхау, також є реальним географічним місцем і знаходиться якраз між річками Ярроу та Еттрік, тобто там, де знаходяться магічні кола та Смальгольмський замок [4]. Так як і це робив колись Вальтер Скотт, Генрі Лайон Олді створюють власне суспільство, у якому звичні люди співіснують із міфічними істотами. Так як і Томас Римач, головні герої роману діють у начебто реальному світі: *Фол проскальзывает между киосками и вырывается на проспект. В спину нам раздаются ошарашенные свистки постовых жориков, тонущие в переливах сирен; Икар с афиши углового кинотеатра сочувственно подмигивает мне – дескать, у меня крыльев не было, но и тебе, дорогой, сейчас перышки-то поопицлют!.. минутой позже впереди всъхивает вывеска "Житня": на улице день, но Рудяк не поленился зажечь свою рекламу – и правильно, народ надо привлекать, хотя народ разный бывает, иные вот от властей драпают. Кентавр немного сбавил скорость, но это особо ничего не меняло: доски трещали, мостик раскачивался, и конца-края ему не предвиделось [5].*

Перспективи дослідження: Нагадаємо, що у фольклорі феномен художнього часу виникає внаслідок взаємодії особистого (фізіологічного або

парцептивного) часу виконавця (або виконавця і слухача) та внутрішнього часу твору. Цей останній є часовою характеристикою подій, змальованих у творі, і характеризується тривалістю, неперервністю або дискретністю, скінченністю або "вічністю", відкритістю або замкненістю. Цей внутрішній час твору, в свою чергу, співвідноситься з "історичним часом" – часом, який зображені події займали (або б мали зайняти) в реальній дійсності, а з іншого боку – і часом виконання твору. Таким чином питання дослідження антиномії "історія–вигадка" на матеріалі трансформованої літературній творчості є цікавою темою для вивчення. З'ясування взаємодії елементів триєдності – "фольклор–література–історія" як типового явища, притаманного багатьом культурам, все більше входить до наукового обігу, відкриває нові можливості для глибокого розуміння менталітету та загальноєвропейських цінностей. Фантастика – література вільних людей. Здатних поглянути на нашу реальність під незвичним кутом зору. Щоправда, дехто соромиться назвати себе фантастом – начебто стає людиною другого сорту, працівником "низького жанру". На погляд деяких дослідників варто взагалі виокремити фантастику як літературний напрямок, такий же, як реалізм або романтизм. Фантасти, скажімо, часто користуються прийомами постмодернізму, однак ці прийоми не є для них чимось самодостатнім. Сучасна фантастика піднімає найскладніші філософські, моральні, етичні, психологічні, соціальні проблеми, примушуючи читача разом із героєм робити нелегкий моральний вибір, пропускати ситуацію через себе, втягуючись у гостре емоційне співпереживання. На наше глибоке переконання, справді хороша книга не може, не має права залишати читача байдужим. Адже головна причина неефективної інформаційної розгерметизації етнічної свідомості полягає у слабкому процесі створення інформаційного елітарного емоційно-свідомісного горизонту, орієнтації етнічних індивідуальностей на духовні центри інших етнічних систем. *Даремно дехто вважає, що фольклор – це щось історично минуле, що зберігається у фольклорних збірниках. Народна творчість жива, допоки живе народ, який створює нові види, жанри і реагує на всі суспільні процеси, що відбуваються в Україні* [6]. І, навіть якщо, наше дослідження не передбачає глобальне проведення паралелей між шотландською та українською фольклорною та історичною спадщиною в процесі їх трансформації у художню літературу, ми здійснюємо спробу окреслити шлях наукової думки та систематизації шотландський та український матеріал, що є благодатним ґрунтом насамперед для дослідження менталітету українців та шотландців, таких різних, проте таких схожих [7].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біблійні антропоніми у творах Лесі Українки: електронні ресурси в науці, культурі та освіті : [Електронний ресурс] / Г.К. Конторчук, Н.О. Павленко// 2003. – Режим доступу до стат. : <http://studentam.net.ua/content/view/8292/97/>. 2. Бібліотека Litmir: [Електронний ресурс] : ("Армагеддон был вчера"- "Нам здесь жить" Генри Лайон Олди) 2008.– Режим

доступу до стат.: <http://www.litmir.net/br/?b=82591&p=48>. 3. Бібліотека Litmir: [Електронний ресурс]: ("Армагеддон был вчера"- "Нам здесь жить" Генри Лайон Олди) 2008.– Режим доступу до стат.: <http://www.litmir.net/br/?b=82591&p=48>. 4. Бібліотека Litmir: [Електронний ресурс]: ("Армагеддон был вчера"- "Нам здесь жить" Генри Лайон Олди) 2008.– Режим доступу до стат.: <http://www.litmir.net/br/?b=82591&p=48>. 5. Баграціон-Мухранська К.В. Фольклорні джерела творчості Роберта Бернса та Вальтера Скотта у контексті антиномії «історія-вигадка»: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.07 "Фольклористика"/Каріна Володимирівна Баграціон-Мухранська Київськ. нац. ун-ту.ім.Тараса Шевченка – К., 2007. – 185 с. 6. Общественно-бытовые песни, коломыйки: електронні ресурси в науці, культурі та освіті: [Електронний ресурс]// 2012. – Режим доступу до стат.: <http://forum.vipdnevnik.com/viewtopic.php?f=38&t=546>.

Білик Н.Л. (Київ, Україна)

Семантична результативність метатекстуальності роману М. Продановича «Сад у Венеції»

На матеріалі роману сучасного сербського прозаїка Мілети Продановича «Сад у Венеції», у статті висвітлюється досвід метатекстуального моделювання семантики твору, притаманний сербській постмодерністській літературі.

Ключові слова: міжтекстові зв'язки, метатекстуальна конструкція, семантика.

На материале романа современного сербского прозаика Милеты Продановича «Сад в Венеции», в статье освещается опыт метатекстуального моделирования семантики произведения, свойственный сербской постмодернистской литературе.

Ключевые слова: межтекстовые связи, метатекстуальная конструкция, семантика.

Based on the novel „The Garden in Venice“ by modern Serbian writer Mileta Prodanovich, the article presents the experience intertextuality modeling semantics works, formed in Serbian postmodern literature.

Key words: intertextual connections, intertextuality construction, semantics.

Серед знакових надбань сербської постмодерністської літератури на сучасному етапі надзвичайно багатогранно вважається творчість художника, мистецтвознавця, письменника, лауреата міжнародних нагород у галузі літератури Мілети Продановича. Інтелектуально-креативна зосередженість на «вавілонській вежі знаків», еkleктика яких розгортається від мізансцени, необхідної для окреслення миті сучасності, її характеру та настроїв, через романтизовані теми, до парадигматичного прочитання окультних та ізотеричних моментів, як, власне, й витонченість та складність інтертекстуального вислову, на думку Л. Меренік, роблять митця одним із найцікавіших авторів у сербському мистецтві [7, 114–119].

Окрему увагу, у зв'язку з цим, привертає актуалізована в авторській